

Türk ordusunun bel kemiğini oluşturan atlı okçular.

Türkler, savaş ve at

ERKAN GÖKSU

T

ÂRİH boyunca bütün milletler kendilerini diğer topluluklardan farklı kılan özelliklere sâhip çıktıkları nispet-

te varlık gösterebilmişlerdir. İrkî ve antropolojik özellikler, hayat tarzları, dînî inanış ve yaşayışlar, eğlence ve törenler, kullanılan kap kacak, silâh ve araçlar milletlere rûhunu veren ve onları diğerlerinden ayıran karakteristik dokunun birer unsurudurlar.

Türkler askerî kültür ve harp sanatı açısından dünya târihinde öncü milletlerin başında gelir. Târih boyunca elde ettikleri siyâsî ve askerî başarılar bunun kanıtı olmakla birlikte Türklerin askerlik sanatındaki ustalıklarından, savaş taktiklerinden, kullandıkları silâhlardan ve silâhşor olmalarından bahseden birçok yabancı kaynak da bu iddiayı destekler.

Türk devlet ve toplum hayatında askerlik ve savaş mefhumlarının birinci derecede önem arz ettiğine dikkat çeken araştırmacılar, Türkleri “doğuştan asker” veya “savaştan doğan ve fetih için örgütlenen bir topluluk” olarak nitelendirir. Türk düşüncesinin mitolojik temelleri olan destanlarda ve ilk dönemlere âit yazılı metinler kendilerini “cihan fâtihi” sıfatıyla özdeşleştiren Türklerin ilk devirlerden itibaren gelişmiş bir askerî kültüre sâhip olduğunu gösterir. Savaşçı ruh, hem bireysel hem de toplumsal faaliyetlerin özünü oluşturur ve bütün bir hayatı şekillendirir.

Savaş, göçebe toplumlar için güçlüğünün bir kanıtı olmaktan çok, hayatın sürdürülmesi için zorunlu bir faaliyettir. Göçebe Türk toplulukları için savaşın ekonomik boyutunun önemi büyüktür. Buradan düşünceden hareketle bâzı yazarlar, Türkler açısından savaşı “bir üretim kaynağı, gelir genişlemesi” olarak değerlendirmişlerdir. Bu yüzden göçebe saldırganlığını anlaşılabilir bir barbarlık güdüsüyle, ilkel bir “öldürme eğilimi”yle veya “savaş severlik”le açıklamak yerine, somut ve anlaşılabilir koşulların güdümlendiği bir davranış olarak yorumlamak yerinde olur.

Türk süvârisi, XIII. yüzyıl.

Türkler için geniş ülke sınırlarını düşmana karşı koruyabilmenin tek yolu sağlam bir askerî terbiye ve eğitimden geçmek ve üstün silâhlara sâhip olmaktır. Kız erkek demeden çocuklar daha küçük yaşlardan itibaren askerî eğitimle büyütülür. Kaynakların ifâdesine göre, küçük yaşta erkek çocuklar kuyuna binerek kuş ve fârelere ok atarak becerilerini geliştirir, biraz büyüyünce de tilki ve tavşan avlayıp [bunların] etini yerlerdi. Hatta bâzı Türk topluluklarında (Kimaklar) çocuk bülûğ çağına girene kadar babası tarafından büyütülüp eğitilir, bülûğa girdikten sonra

ise eline bir yay ve ok verilerek evden çıkarılır, ondan kendi başının çâresine bakması beklenirdi. Bunun içindir ki Türklerde en üst düzeyde gelişen sanâyî ve sanat, demircilik ve silâh yapımı üzerinedir. Çağına göre dâima yüksek bir harp sanâyesine sâhip olan Türkler, geliştirdikleri harp taktikleriyle de diğer toplumlar üzerinde tartışmasız bir üstünlük sağlamıştır.

Orta Asya'nın coğrafi özellikleri ve iklimi, bu coğrafyada yaşayan bütün toplumların olduğu gibi, Türklerin de sosyoekonomik ve kültürel hayatını baştan aşağı etkilemiştir. Zorlu coğrafi

şartlara bütünüyle boyun eğmeyerek “çöle (bozkıra) hükmetmeyi başarmışlar”, atlı göçebe kültürün öncüsü ve en güçlü temsilcisi olmuşlardır. Bununla beraber “atlı göçebe” kültür kalıbı içinde, kendine özgü maddî mânevî unsurlarla yoğrulmuş, adına “Türk bozkır kültürü” denebilecek bir medeniyet oluşturmuşlardır.

GÖÇEBENİN GÜCÜ

Göçebeliğin kültür yaratmak konusunda kâbiliyetsiz olduğu inancı günümüzde “kara bir efsâne” olarak görülmekte, bu düşünceye itibar edilmemektedir. Bozkır göçebelerinin insanlık târihi ve kültüründe en az Avrupalılar, Çinliler, Mısırlılar, Persler, Aztek ve İnkalar kadar katkısı vardır. Göçebe (nomad) kültürün dünya târihine damga vuran iki önemli özelliği var: ilki, hayvan yetiştiriciliğini geliştirmek ve yaymak sûretiyle iktisâdî, diğeryse devlet kurma kâbiliyetine yönelik sosyal etkisi. Birinci husûsun önemi, avcılık ve devşiricilik gibi, sâdece alan, karşılığında bir şey üretilip vermeyen asalak ekonomi yerine, insanları üretici konumuna sokmasından kaynaklanır. İkinci husûsun önemi ise insanları basit yığınlar olmaktan çıkarmak sosyal ve hukûkî kâidelere bağlamak sûretiyle onlara iktisâdî, içtimâî, askerî ve siyâsî bir cemiyet rûhunu vermesidir. Zorlu fizikî şartlara uyum sağlama da ve çobanlık mesleğinde mahâret gösteren bozkır toplulukları, böylece idârî ve askerî bakımdan da kendilerini geliştirmişlerdir. İleri görüşlülük, sorumluluk üstlenme cesâreti, fizikî ve ahlâkî dayanıklılık göçebeliğin temel özelliği hâline gelmiştir. Bunun dışında göçebelerin şehir ahâlisine göre hayır ve iyiliği kabûle daha yatkın oldukları ve asabiyet duygularının şehirliyle oranla daha fazla geliştiği de söylenebilir.

Toynbee'nin ifâdesiyle, “Göçebenin hayatı, hiç şüphesiz insan mahâretinin bir zaferidir.” Çünkü yeme, içme, giyinme gibi temel ihtiyaçların karşılanmasında hayvanlar, göçebe toplumun en önemli kaynağı ve göçebelerin en değerli varlığıydı. Bu hayvanların bir kısmını avlıyor bir kısmını ise ehlîleştiriyorlardı. Bu noktada göçebe hayatında, yabancı

hayvanları ehlîleştirmek bitkilerin ehlîleştirilmesinden daha üstün bir sanat olarak karşımıza çıkar. Üstelik avcı ve toplayıcılar bir yana, çiftçiler bile ham mahsûlü doğrudan doğruya elde ederlerken, göçebeler hayvanları ehlîleştirdikten sonra onları besler, yetiştirir ve sonuçta et, süt, yapağı vb ürünler elde ederler. Diğer bir ifâdeyle göçebe ekonomisi, bütünüyle kendi kendine yetme üzerine kuruludur. Bu yaşam biçimi, arkeolojik kanıtlardan da anlaşıldığı gibi, mâdencilik ve metal işçiliğinin gelişimine de mâni olmamıştır.

Diğer yandan bu tür bir topluluğun gelişigüzel ve plansız bir şekilde dolaşması da beklenemez. Zîra hayvanlar için en uygun yerin seçilmesi gerekli olduğundan, kurak geçen yaz mevsimlerinde, sert ve soğuk geçen kış aylarında en elverişli muhitler aranır. Böylece göçebe toplum belli bir hedefe ve amaca yönelik olarak bir düzen fikriyle iç içe yaşar. Büyük sürülerin sevk ve idâresi,

geniş sâhalarda ve çok güç şartlarda sürekli dolaşma mecbûriyeti, göçebe fertleri güçlü olmaya mecbur kılar. Göçebe, mera ve mülk hukûku bakımından kaçınılması imkânsız çatışmalarla başa çıkmak durumundadır. Bütün bu hususlar pratik zekânın, cesâretin, bağlılık şuûrunun, hükmetme yetki ve becerisinin, teşkilâtçılık anlayışının ve askerî meziyetlerin cemiyet içinde öne çıkmasına sebep olur.

Bâzı yazarların verdiği bilgilere göre, göçebeler otu ve suyu tâkip etmekle, tundra ve taygada oturanlardan farklı olarak büyük bir hızla toparlanabilirler ve uzun dönem bir arada kalabilirler. Başka bir ifâdeyle, bozkırın -belli bir alan içinde- nüfus taşıma gücü, tundranınkinden de ormanınkinden de üstündür. Boy boy ayrılmış olarak yaylalarda atlarını ve sürülerini yetiştiren insanların komşuları ve düşmanları da atlıdır. Herkes süratle hareket eder, her hâdise süratle olur, baskınlar baş

döndürücü bir sürat içinde olup biter. Aynı süratle teşkilâtlanıp düşmanı karşılamak lâzımdır. Cemiyet, buna göre düzenlenmiştir. Bu düzende göz açıp kapayıncaya kadar, herkesin hazırlanmış ve yerini almış olması gerekir.

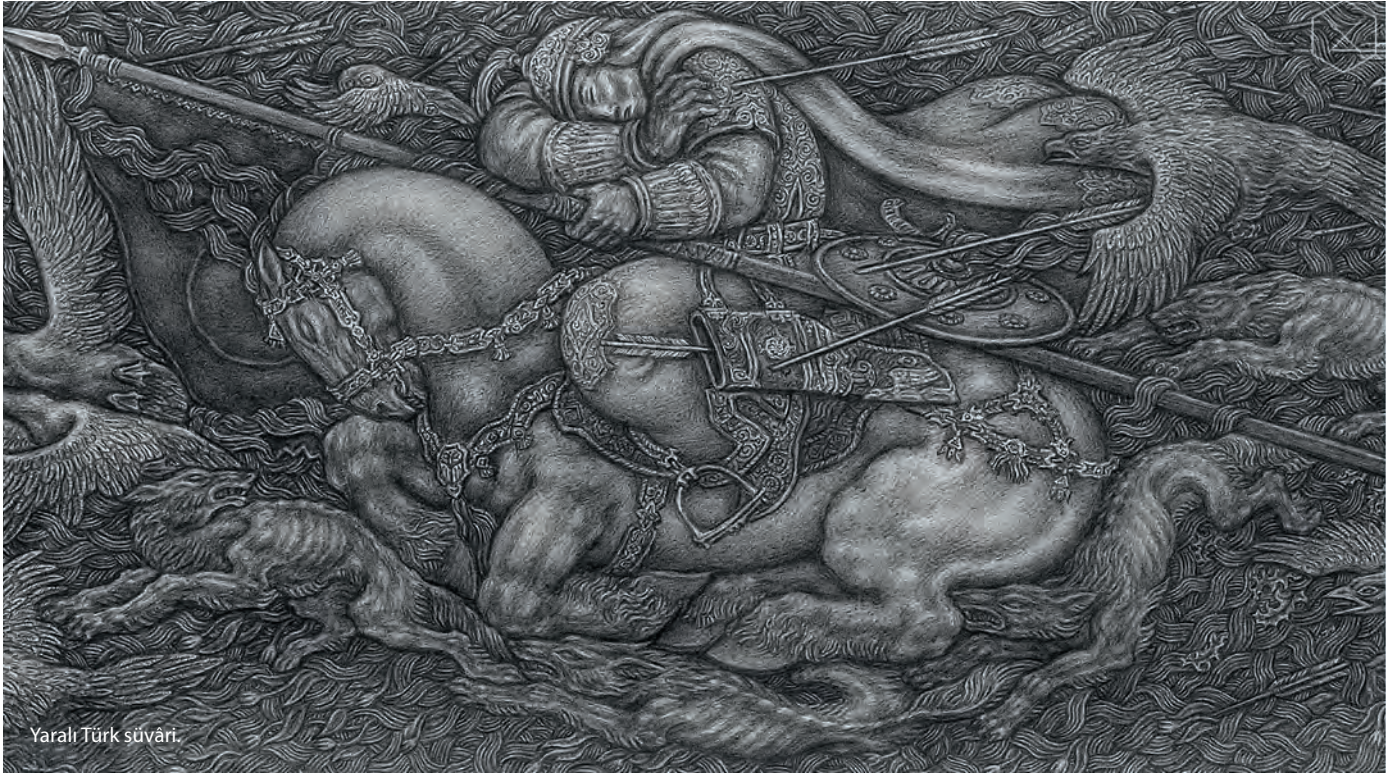
TABİİ SÜRAT ÇAĞINI BAŞLATAN TÜRKLER

Dünya medeniyet târihine Türkler sayesinde giren at, “tabîî sürat çağı”nın baş aktörüdür. Bâzı yazarlar atın ana vatanının bozkır, bozkır insanın da doğuştan süvâri olduğunu söylemişlerdir. Türklerin atı evcilleştirip diğer toplumların aksine ondan çok yönlü olarak istifâde etmeleri dünya târihi bağlamında çok önemlidir. Nitekim dünya târihinde “atlı bozkır kavimleri” adıyla yer tutan toplulukların öncüleri de Türkler olmuştur.

Andronovo kültürü çekirdeği etrâfında geliştiği anlaşılan bozkır kültürünün Altay yaylalarında Proto-Türkler tarafından ortaya konduğu husûsu,

Raphael, Papa ile Attila arasında görüşme, fresk, 1514. Vatikan Müzesi.

Yaralı Türk süvâri.

W. Schmidt, O. Menghin, W. Koppers, F. Flor gibi tanınmış kültür târihçileri tarafından ileri sürülmüştür. Menghin “atı ehlîleştirmek ve umûmiyetle hayvan yetiştirmek gibi medeniyet târihindeki çok mühim bir safhanın Türklerin ataları ile yakından ilgili bulunduğunu” söyler. Bozkır bölgesinde üç kültür devresi (kemik kültürü, hayvan besleme kültürü, at yetiştirme kültürü) tespit eden Menghin’e göre, son merhale olarak merkezinde atın yer aldığı “savaşçı çobanlar” (Hirtenkrieger) kültürü doğmuştur ki bu, bozkırlar sâhası kültürlerinde, bilhassa Proto-Türkler için karakteristik olan en yüksek dereceyi gösterir. Koppers’e göre, “Atın ehlîleştirilmesi ve atlı-çoban kültürünün ortaya konması ilk Türklere bağlanabilir. İnsanlık târihinde ulaşılan bu başarı, kavimlerin ve diğer kültürlerin gelişmesinde fevkalâde neticeler doğurmuştur. Târihî bağlantıların gösterdiği gibi, büyük devlet esâsı için gerekli şartlar ancak bu sâyede belirebilmiştir.”

Atın binek hayvanı olarak kullanılmasını dünya târihinde pek mühim ve tarıma bağlı hayvancılığın çok üstünde bir kültür merhalesi olarak belirten F.

Flor’a göre, hayvan terbiyesinde önce ren geyiği Samoyedler ve sonra at Türklerin ataları tarafından ehlîleştirilerek insanlığın hizmetine sokulmuştur. W. Schmidt de araştırmalarında aynı netîceye varmıştır: “Orta Asya’da oturan ve çok eski bir zamanda avcılık hayâtından hayvanları ehlîleştirmeye geçen ilk kavim Türkler olmuştur. At, Türkler tarafından ehlîleştirilmiştir ve Türkler ata binen ilk insanlar olarak görünmektedir.” Moğollar da daha sonra yer alan atın, Ön-Asya ve İndo-Germen kavimleri kültür târihinde de mühim bir yeri olmadığı bilinir.

BASKIN VE ÜZENĞİ

Türklerde savaş ve savaşçılık mefhumlarından bahsederken üzerinde durulması gereken diğer bir husus da strateji ve taktiktir. Türklerin târih boyunca zaman ve mekâna, imkân ve şartlara bağlı olarak farklı askerî strateji ve taktikler uyguladıkları şüphesizdir. Ancak bunlar içinde en meşhûru, sürat ve uzaktan savaş esâsına dayanan, klasik Türk savaş taktiği olarak değerlendirilen “baskın” veya “kısa muhârebe yöntemi”dir Türk silâhlarının teknik özellikleri ve formlarıyla ilişkili olan bu

taktik, süvârilerin serî hareket kâbiliyetine ve ok atma mahâretine dayanır. İskit ve Hun çağından itibaren doğuda ve batıda hüküm süren bütün Türk devletlerinde baskın savaş tekniği olarak uygulanmıştır. Atlar hareket hâlinde ok ve mızrak kullanabilen binicileri sâyesinde, geniş bozkırlarda süratli, güçlü ve vazgeçilmez bir savaş makinesine dönüşmüştür. Bunda bâzı yazarlarca Türkler tarafından icat edilip Avrupa’ya ilk defa Avarlar tarafından getirildiği ileri sürülen üzengi ve gem gibi teknolojik öğelerin rolü büyüktür. Hatta bâzı yazarlara göre üzenginin icâdı, insanlık târihinin en önemli gelişmelerinden biridir. Zîra üzengi, süvârilerin harp meydanlarındaki etkinliğini artırmış ve bu güçten faydalanmak isteyen hükümdarlar, atlı göçebe kavimleri orduda istihdam etmeye başlamışlardır. “Orta Asya göçebesini, dünyânın en iyi askeri” olarak nitelendiren Jean-Paul Roux, Türk savaş taktiğinin esâsını oluşturan manevra ve sürat kâbiliyeti hakkında şunları söylemektedir: “Asya göçebeleri ... en iyi süvârilere sâhip oldukları gibi en çok atlı süvâri de göçebe ordularında bulunur ve en iyi silâhlara sâhiptirler. Görülmedik bir

güce sâhip olup su içmeden, yemek yemeden ya da uzun süre uyumadan pekâlâ yaşayabilirler. Şeflerini benimsediklerinde disiplinli ve uyumludurlar. Her zaman baskın çıkarlar; çünkü nereye ne zaman saldıracaklarına hep onlar karar verir. Yalnızca yerlerini bildiğinizde onlara saldırabilirsiniz, yine de her an ortadan kaybolabilirler.”

Doğulu ve Batılı birçok müellif tarafından Ortaçağ'ın en iyi at yetiştiricileri ve süvârileri olarak gösterilen Türkler, dayanıklı, güvenilir ve çok iyi eğitilmiş atları sayesinde saldırı, baskın ve yıldırım gibi savaş yöntemlerini başarıyla uygulamıştır. Düşmana hiç beklenmedik bir anda saldırıp karşı tarafın kendini toplamasına fırsat vermeden geri çekilen, peşlerine düşen düşmanlarını Gobi çöllerinde ya da geniş steplerde yorup hırpaladıktan sonra öldürücü ok ve mızrak darbelerini indiren Türk süvârileri, düşman ordularının korkulu rüyâsı hâline gelmiştir.

Bu savaş sisteminde üç aşamalı bir stratejinin uygulandığı görülür. Bunlar yıldırma ve yıpratma, sahte geri çekilme ve pusuya düşürme ve imhâdır. İlk aşamada düşmanın motivasyonunu bozmaya ve korkutmaya yönelik hareketler, daha sonra ise küçük gruplar tarafından ânî baskınlar yapılır. Düşmanın yığınak merkezlerine, ileri karakollarına, yol kavşaklarına, yiyecek ve malzeme depolarına yapılan keşif seferleri ve akınları da aynı işlevi görmektedir. Son olarak da uzaktan atılan oklarla düşman yıpratılır. Türk okçularının çok serî ve isâbetli ok attıkları düşünüldüğünde bu aşamanın savaşın netîcesi üzerinde oldukça etkili olduğu söylenebilir.

Uzaktan yapılan yıpratma savaşının son bulmasıyla ordular göğüs göğüse savaşa girerler. Savaşçılar, mızrak ve kılıç gibi yakın muhârebe silâhlarıyla düşmana saldırırlarken bir yandan da düşmanlarının gücünü ölçerler. Eğer düşman güçlü bir mukâvemet gösterirse hızlı bir şekilde geri çekilirler. Geri çekilmede amaç düşmanı yormak, ordunun disiplinini, saf düzenini vs bozmaktır. Türk atlıları geri çekilme sırasında da geriye ok atarak düşmana kayıp verdirirler. Bu çekilme safhası,

düşman ordusunu pusuya düşürmek ve imhâ etmek için önceden belirlenen yere kadar devam eder.

Üçüncü aşamada ise bataklık, çöl, uçurum kenarı gibi kaçışın mümkün olmadığı bir noktada düşmana son darbe vurulur. Önceden burada mevzi-lenmiş birliklerin de savaşa girmesiyle, düşman ordusu kısıp, çembere alınır; kısa süre içinde de imhâ edilir.

Jean-Paul Roux'ya göre “göçebelerin tehlikede olduğu anlar, savaş ganimetleriyle yola koyuldukları zamanlardır. Hareketlerinin esnekliği ve hızlılığından kazandıkları avantajları bu durumda yok olur. Kervanlar yavaşlar. Geri çekilirken arkalarında onları durdurabilecek hiçbir güç bırakmadıkları doğrudur. Ama eğer bu kadar ağır bir biçimde cezâlandırıldıktan sonra bile kendinde hâlâ bir şeyler yapma ve onların kervanlarını yakalama enerjisini bulan birileri olursa arabalarını dâire biçimine getirip saldırılara bu şekilde karşı koymaktan ve siperlerinin sağlamlığına güvenmekten başka çâreleri kalmaz. Sonra gece indiğinde, karanlıktan faydalanarak tekrar yola koyulurlar.”

363-365 yılları arasında Kafkasya üzerinden Ermenistan'a giren ve oradan Mezopotamya'ya kadar ilerleyerek Urfa'yı kuşatan Hunlar hakkında ilk defa mâlûmat veren Süryânî St. Efraim'e göre Hun Türkleri, “fırtınalar gibi hareket eden atlılar”dır. Marcellinus'un Hunlar hakkında verdiği bilgilerde de Türk savaş taktiği şu şekilde ifâde edilmektedir: “...Kışkırtıldıklarında, hemen hemen her zamanda savaşır ve muhârebelerin içine girerek kama şekilli cisimleri kullanırlar. Bir yandan da vahşî çığlık atarlar. Hızlı ve ânî hareketler için teçhiz edildiklerinden, âniden amaca uygun olarak çizgi hâlinde dizilirler ve saldırırlar. O kadar hızlılardır ki düşman kamplarını yağma etmek için siperlere saldırırlarken asla görünmezler. Onlar belirli bir mesâfeden keskin, sivri uçlu, bronz veya demirden mızraklarla savaşır. Bunları hedefe fırlatmakta müthiş hünerlidirler. Mızrakları attıktan sonra dört nala giderler ve hayatlarını hiç sayarak kılıçlarla göğüs göğüse savaşır. Düşmanlar süvâri kılıcı ile yaralanmaktan korunurlarken hasımlarının üzerine kıvrılmış ipler atarlar ve düşmanı yakalayarak el

ve ayaklarına zincirler vururlar.”

Bu taktiksel anlayış, savaş sanatı bakımından diğer toplumları da etkileyen oldukça önemli gelişmelerin kaynağı olmuştur. Nitekim bir yandan Hunların diğer yandan Hun baskısı sonucu Avrupa'da sıkışan Germanlerin Roma üstüne yüklenirken kullandıkları silâhlar ve geliştirdikleri hücum metotları, uzun yıllardır kuvvetli kalkanlarının arkasına sığınarak savunma savaşı taktiğini uygulayan Roma ordusunun üstünlüğünü sona erdirmiştir. Böylece Avrupa savaş sanatı târihinde “ilk savunma üstünlüğü dönemi” sona ermiş ve saldırı savaşı sistemine geçilmiştir.

At üzerinde kıvrak, her yöne serî bir şekilde isâbetli ok atabilen Hun süvârisinin bu özelliği, daha sonraları Roma ordusuna da örnek teşkil etmiştir. Bu dönemde Hun birliklerinin ücretli asker olarak Roma hizmetine girdiği, Roma ordularında okçu birlikler kurulduğu bilinmektedir. Ancak Avrupa'nın Hunlar sayesinde tanıdığı bu taktiğin daha sonraları Karahanlı, Selçuklu, Memlûk, Osmanlı ve diğer Türk devletlerinin de en etkili savaş taktiği olduğu unutulmamalıdır.

Nitekim bu dönemlere âit kaynaklarda, “rüzgâr kadar süratli” Türk atları ve bu atlar üzerinde dört bir tarafa ok atabilen Türk savaşçılarından bahseden birçok kayıt bulunmaktadır. Bunlar içerisinde sâdece *el-Fezâilü'l-Etrak* isimli eserinde Türklerin faziletlerinden bahseden el-Câhiz'in, “Türk'ün ömrünü saysan, at üstünde geçirdiği zaman yaya geçirdiği zamandan daha fazladır.” ifâdesi, Mübarekşâh'ın, “Atın üzerindeki Türk değilse yüktür.” ve Kaşgarlı Mahmud'un, “Kuş kanatın, er atın.” meselleri bile atın Türk târihi ve kültür dünyasındaki yerini göstermeye kâfidir. 🐎